

ACC. NR M. 13945: 1-18.

Landskap: *Västergötland* Upptecknare: *Axel Johansson, Åsaga*
Härad: *Kinds* Berättare: *olika personer; se upp*
Socken: *Ö. Frölunda* Berättarens yrke: *tekn. bladens baksida!*
Uppteckningsår: *1956* Född år ..... i .....

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Jordbrukets binäringar. s. 1-18.

LuF 61.

ACC. N:R M. 13945: /.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Luf 61
1.

L.U.F. Jordbrukets binärningar.

I min inledning till uppteckningarna för detta frågoformulär, vill jag betona, att Östra Frölunda varit och är, i förhållande till grannsocknarna, en större och bättre jordbruksbygd. Mölneby, som jag väl ofta förut har nämt i mina uppteckningar, och som efter våra förhållanden på denna ort, ännu är en stor gård. Var under sista delen av artonhundratalet och fram till 1914 ett bolag. De ägde de flästa och de bästa gårdarna här i socknen, även många gårdar i grannsocknarna runt omkring. Före 1900-talet odlade de mycke jord, deras torpare och många andra, som ~~här~~ behövde och ville ha extra arbete, var mycke sysselsatta med detta, när det direkta jordbruksarbetet ej krävde deras arbetskraft. Detta bolag bedrev också ~~en~~ ganska omfattande skogsaffärer. De hade stora egna skogar, köpte skog på rot av bönderna, hade ett större sågverk i Falkenberg, Hertings-Ångsåg. Timret flottades i ätran dit. Allt detta krävde mycke av arbetskraft. Deras egna arrendatorer och torpare, var av kontrakt bundna, att för bolaget utföra körslor och annat arbete. Dessa förhållanden, har givetvis bidragit till, att minska andra för ett litet och ofullständigt jordbruk

ACC. N:R M. 13945:2.

nödvändiga extrainkomster. Alla de i frågoformuläret nämnda hemslöjds
allstren, torde ha tillverkats här. Med undantag för ett par, sett ef-
ter den tidens förhållanden, ganska stora vävnadsförläggare, torde den
mesta tillverkningen ha skett för eget behov. I vissa fall även för
avsalu, detta skall jag givetvis med mina berättares hjälp, senare be-
skriva. Varför jag i min inledning har berört de mera allmänna för-
hållandena, är därför, att jag vet, att här åtminstone vad det beträf-
far de manliga smides och träslöjderna, har förekommit mindre än i
grannsocknarna. Däremot vad som beträffar vävnadsförläggning~~var~~
hade frölunda det mesta. I en viss mån var denna förläggning indu-
stibetonad, med såväl fast~~var~~ arbetskraft, som uti bygden utlämnat
arbete. När dessa vävnadsförläggare upphörde med sin verksamhet vill
ket skedde, för det ena företaget 1895 det andra i början på 1900
talet, försvann denna extra inkomst. Dåvarande lanthandlare å orten
började då att utlämnagarn till hemvävnad, detta fortsatte till tiden
för första världskriget, sedan dess har ingen sådan verksamhet före-
kommit å orten.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

2.

ACC. N:R M. 13945:3.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

3.

Ett arbete, som mera allmänt bedrivits här, som binäring till jordbruket var vävnad. Två stycken vävnadsförläggare fanns det här i frölunda, före sekelskiftet. Den ena förläggaren arbetade med ylle den andra med bomulstyg. Uppteckningarna om detta gör jag var för sig. Förläggaren, som sysslade med ylletyg, hette P. J. Hansson, han bodde å en gård mitt i kyrkbyn här, som heter Lillegården. Ullen till denna verksamhet, köpte han av bönder och torpare i orten och angränsande socknar. Även på marknader några mil härifrån, köptes denna vara. I sin helhet bedrevs denna verksamhet, på följande sätt. Ullen kardades och spans i ett därtill avsett spinneri. Spinneriet var beläget vid gården Mölneby. Det var ett vattenfall där, som utnyttjades till drivkraft. Från detta spinneri flyttades garnet till Lillegården för att varpas. Varpningen skedde för handkraft, varpningen skedde så att det var en viss mängd eller längd garn, som skulle utgöra en s, k, härva. Garnet utlämnades sedan till vävning, allt garn vävdes ute i bygden, både här i frölunda och i grannsocknarna. Garnet fick avhämtas i Lillegården, och sedan det vävits åter avlämnas där. Av garnet utlämnades ett vist antal härvor, som var lagom till 50 alnar *

ACC. N:R M. 13945:4

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

4,

tyg. För vävning av dessa 50 alnar betalades kr. 2,25 inberäknat hämtning och hembäring. Trots denna låga betalning var det ingen brist på sådana, som ville väva. Det är min mor, som berättar detta, hon har själv varit med om att väva. Hon säger att folk nästan slogs om att få denna vävnad. När de avhämtade garn, bestälde de att de säkert skulle få garn igen, när de återlämnade, ett färdigvävet tyg. De som sysslade med denna vävnad var från många samhällskategorier. I första hand var det hustrur och döttrar till, torpare, statare, och småbrukare, men även hustrur xxxix och döttrar till större jordbrukare. Att detta arbete var så efterfrågat, var i första hand, att de som sysslade med det, åtminstone de flesta, var beroende av en extra inkomst. För det andra var detta arbete omtyckt, man hade det i hemmet, kunde arbeta med det på lediga stunder, när det var regnväder under slotter och skördetid m, m. Under långa och mörka vinterkvällar, var det också passande. Många fans också, som hade dåligt med tid under dagen, nätterna blev då den tid, som väven fick gå. Desom lärt sig detta riktigt och var skickliga väverskor säger att själva vävningen ej var så hårt arbete, detta var nog mycket beroende av, att man vävde

ACC. N:R M. 13945:5

några timmar och sedan skiftade med annat arbete. För många var det en vila att få sätta sig på väven ett par timmar. Hämtning och hembäring var för många ett ansträngande arbete, många var de, som hade en mil och därutöver att bära dessa bördor. Jag har ofta hört samtal mellan gamla, när detta varigt på tal, att den och den, burigt så mycket, av tyg eller garn. Att det var hårt det är säkert, särskilt för dem, som bodde långt i skogarna, när vägarna var igenyrda av snö eller i tjällossning. De som var beroende av extra förtjänster, var dock glada att denna möjlighet fans. Tyget återlämnades i Lillegården och uppmättes, sedan gick det till spinneriet på Mölneby, för att stampas. Denna stampning, var en procedur, som skulle ge tyget, mera fasthet och hållbarhet. Från Mölneby fraktades tyget åter till Lillegården där färgeriet var beläget. De som arbetade med spinningen, stampningen, varpningen och färgningen, var fast anställda. Vävningen utfördes i sin helhet i bygden, av de samhällskategorier, som jag förut nämt P.J. Hansson bedrev och så en annan näringsfångst inom yllebransen, nämligen "Syvantar", av yllegarn. Detta arbete sysselsatte dock ~~inte~~ inte så många som vävningen gjorde. Omsättningen inom denna brans

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

5.

ACC. N:R M. 13945:6.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

6.

var ej så stor, som inom vävnadsbranssen. Det var också värre att lära sig att sy vantar riktigt, som det skulle göras, än lära sig väva. Garnet till dessa vantar, spans i samma spinneri som till vävningen. Garnet var dock lösare spunnit, än garnet till vävningen. Det verktyg, som användes till att sy dessa vantar med, var en därtill särskild avsedd nål, gjord av metall eller horn. Här i mitt hem fins två styck sådana nålar kvar, en av järn, en av horn. Mor har nämligen sytt vantar, fast mest för familjens behov, hon kan denna konst ännu i dag. Jag förmodar, i sina samlingar har väl folklivsarkivet, även sådana nålar som har använts till detta ändamål. Annars skulle jag skänka nålen som är gjord av järn, nålen som är gjord av horn, har jag nämligen gjort själv åt mor, hon tycker mycke bättre om den, än en av järn. Den är också rolig att ha, som minne från en gången tid. Arbetsmomentet, att sy vantar var så enkelt, så det går knappast att beskriva. Det var endast nålen, som användes, att på ett vist sätt, sy tråden om varandra. Ylletyget som tillverkades, kallades för vadmalstygtillväv användes en helt vanlig hemväv. Alltså envanlig väv, som också användes till vävning för husbehov. Hur uppsättningen och

ACC. N:R M. 13945:7.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

7.

själva vävningen tillgick, skulle jag med min moders hjälp, fullständigt kunna beskriva, hon har nämligen i sin ungdom också vävit. Som jag förut nämnt användes för vävning av detta vadmalstyg, en väv av samma typ, som en vanlig s, k, hushållsväv, arbetsmomentet var också detsamma. Jag förmodar, även vad som gäller detta, att folklivsarkivet i sina samlingar har, såväl vävar, som beskrivning om dess användning. De, som sydde vantar fick i arbetslön 50 öre paret, i detta inberäknat, tvättning och ruggning av de samma, samt hämtning och hembäring. Förläggaren sålde här hemma, såväl tyg som vantar, dock i mindre skala. Av tyget försåldes det mesta till grossister, vantarna de flesta till norrland. Dessa båda rörelser, som P. J. Hansson bedrev, hade säkert en ganska stor betydelse för orten. Först köpte han all ull som befolkningen kunde sälja, visserligen till billigt pris, 1 kr, per skålpund, men detta var väl, den tidens och den dagens pris. Likaså var ju ackordspriserna på arbetet låga, men troligen inte lägre, än vad annat arbete betalades. Som helhet får det nog betraktas, som ganska bra för orten, med detta företag. Utan detta och med inget annat i stället, hade förhållandena i orten varit sämre.

ACC. N:R M. 13945:8.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

8.

Johannes Hansson, Lerbäcksbyn, Hid, bedrev till verkning av bomulle-tyger. När denna tillverkning börjat, har jag inte lyckats få någon riktigt bestämd uppgift på. Johannes Hansson var född 1818, och gift sig omkring 1850. Han torde några år där efter ha börjat denna verksamhet. Från början var denna verksamhet, mycket liten och blygsam, för att sedan, innan den upphörde, 1900, eller 1901, ha varit av en ganska betydande omfattning. Verksamheten var till många delar lik den, som jag förut beskrivit. De, som vävde för Hansson fick också avhämta garnet på platsen, och där återlämna tyget. De, som utförde vävningen, var också från samma samhällskategorier, största skillnaden var nog, att detta företag, åtminstone i rätt många år, var av betydligt större omfattning. Det hela var ordnat så, att lagret av garn var i Lerbäcksbyn. Där fick väverskorna avhämta garnet och avlämna tyget. Till detta fanns en större lokal och en person, som hade till uppgift, att utlämna garn och emottaga tyget. Där fanns också kontor med en två-tre anställda. Färgeri fanns också på platsen med särskilt anställd personak. En provväverska fanns också, hennes uppgift var att väva mönstren, som de köpande firmorna ville ha dem.

ACC. N:R M. 13945:9

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

9.

Provväverskan fick även lära de andra väverskorna, hur de skulle göra alltså hur väven skulle uppsättas, för att det önskade mönstret skulle erhållas. Detta var vist många gånger ganska besvärligt, och provväverskan hade ett ansvarsfullt arbete. Moderna på tyger växlade väl inte så ofta som i dag, men kanske ofta nog. När denna rörelse var som störst, hade Hansson också resande. De sista åren var det en måg till honom, som skötte denna syssla. De sista åren var det också en måg till Hansson, som var chef på kontoret och troligen också försäljningschef. Denna måg var nämligen en Eiserman från Borås. Dessa båda Hanssons mågar hade menat: att utöka större och större. Meningen var att bygga upp en fabrik på platsen, alltså en fast industri och sluta med vävningen i bygden. Men det blev inte så, här till torde flera faktorer ha inverkat. Det fanns inte då någon järnvägsförbindelse, närmare än Svenljunga en I7-I8, k, m. Ett planerat järnvägsbygge, här igenom socknen, kom inte till stånd. Den ene av Hanssons mågar vars namn var Dahl dog. Eiserman överflyttade då hela rörelsen till Borås, som han där sedan utökade till en storindustri. Denna industri är ett storföretag ännu idag.

ACC. N:R M. 13945:10.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

10.

Det var inte endast här inom socknen, som väverskor var sysselsatta för detta företag. Från alla grannsockor, fanns det väverskor, även ända från halland, var det sådana, som vävde. Min far och mor har också berättat mycket om denna vävnadsförläggning, de hade båda plats där ett par år innan rörelsen upphörde. Mor berättar att det var en ständig ström av väverskor, som kom och gick och alltid liv och rörelse. De som hade mycket lång väg, som från halland t, e, x, kördemed häst. Denna rörelse, liksom den, som jag förut har skildrat, betydde oändligt mycket, för såväl denna, som för omkringgränsande bygder. Det var många, som hade en biförtjänst med detta, även många som helt levde på detsamma. Berättare Fru Hildur Petterssons fader, som också i Lerbäcksbyn hade lanthandel, övertog de lokaler som vävnadsförläggningen haft. Han flyttade sin lanthandel dit, han sysslade också några år med vävnadsförläggning, men blott i liten skala. Han hade detta i kommission, åt en firma. Det var blott utlämning av garn och inmätning av tyget, som skedde i affären. Med detta sysslade vid denna tid nästan varje lanthandel. Som jag förut nämt var det tiden före första världskriget, som denna binäring upphörde. Orsaken till att detta

ACC. N:R M. 13945: //

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

//

var väl i första hand, de orsaker, som jag förut nämnt. Om nämnda orsaker inte inträffat, är väl troligt, att rörelsen i Lerbäcksbyn fortsatt något år till. För övrigt var det ju dessa år, som textilindustrin började sitt genombrott. Det blev givetvis en saknad för bygden när båda dessa vävnadsförläggare upphörde. Visserligen fortsatte lanthandlarna med utlämning av vävnad, men det var ju inte alls i samma omfattning. Den fasta industrin övertog alltmer denna tillverkning, man kan nästan säga att hemvävnaden, automatiskt försvann i den mån, som industrin tilltog. Bygden här och runt omkring, har alltså varigt ganska betydande, just vad vävnad beträffar. Det fans inte många hem i bygderna här, som det inte fans en väv uppställd. Den stod där nästan hela året runt, själv mins jag detta så väl från min barndom. Min farmor ~~KXXXXX~~ bodde hos mina föräldrar, hon vävde ganska mycket, även mor. I mitt hem fans det ingen annan plats för väven än köket, detta var visserligen stort, men det var nog inte så trevligt ändå. En annan nack del var också, att det var en rolig men inte vidare passande leksak för oss barn. Det var frestande att försöka kasta skytten rätt, följden blev för det mästa. "Pisk".

ACC. N:R M. 13945:12.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

12.

Som jag i min inledning nämnde, var det blott, i varje fall till ~~en~~
~~en~~ någon nämnvärd betydelse, endast vävnad, som i denna bygd kan
betraktas, som binäring. I den mån de har förekommit och vad jag i
detta fall har lyckats utforska är följande.
Korgtillverkning har inte, förutom husbehov, i någon nämnvärd utsträk-
ning förekommit. I en viss mån får det väl ändå betraktas, som en
biförtjänst. En torpare eller småbrukare, som var kunnig med detta
arbete, kunde när han blev gammal och inte orkade utföra vad grovar-
bete, som helst, tillverka och sälja korgar. Detta arbete tillgick så
i skogen huggdes enkäppar, dessa käppar fick klyvas och rensas, i en
bräda, som utgjorde bottenstycket borrades hål, i dessa nedstacks
käpparna, som sedan i en viss ordning upp och i sidled, flätades sam-
man. Smide ytöver vad, som utfördes av bysmederna, vilket väl ej får
betraktas, som biförtjänst, har jag inte hört omtalas mer än två fall
Den ene var en, som en mycket kunnig liasmed, köpte sig en gård här
i frölunda, som heter Stockhult. Enligt min sagesman, smide han liar
och sålde så han på detta sätt betalade sin gård. Den andra var
berättarens farfar, han var torpare, som biförtjänst innan han blev

ACC. N:R M. 13945:13.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

13.

lanthandlare, smidde han liar. Berättaren själv har inte smitt liar men han vet hur det skall tillgå. Råämne till en lie skall vara järn och ståhl, av de järnstänger, som köptes den tiden, gick åt ett tum för varje kvarter lång, som lien skulle vara. Alltså en 5 kvarter lång lie 5 tum järn o, s, v,. Hur mycke ståhl i motsvarande kvantitet till järnet, som det skulle vara hade han tyvärr glömt. Ståhlet fördelades lika på båda sidor om järnet, detta för att det vid sammansmältningen, och sedan vid utsmidningen, skulle bli lika fördelat på liens båda sidor. Yxor och bössor, har jag inte hört någon, som be- drivet, som extrainkomst. Yxorna tillverkades i regel av bysmederna. På ett torpställe under Ellebäckstorp, vid namn Torebo, bodde under på 1800 talet en torpare vid namn Lindberg. Han var en skicklig och beryktad låssmed och hovslagare. Särskilt som låssmed skaffade han sig biförtjänster, hans låsar var för okända i det närmaste dyrkfria. Vid en nogare bedömning, har väl även träslöjden bedrivets, som en biförtjämst. Såväl möbler, som stegar, takrännor, pumpar, tråkärll m, m, Men inget av de här nämnda träalstren, har tillverkats för t, e, x, försäljning på marknader. En pumpmakare fans här men han var till

ACC. N:R M. 13945:14.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

14.

yrket snickare, så för honom kunde ej detta räknas, som biförtjänst. Möbler tillverkades av sådana, som var kunniga med detta, som en biförtjänst. Men även i detta fall ej mer än vad ~~ved~~^{Vax}, som såldes på hemmamarknaden. Även i detta fall var det småbrukare och torpare, som under vintertiden, när det inte var så brått med annat arbete, gjorde detta som en biförtjänst. Tillverkning av tjära torde inte ha förekommit mer än till husbehov, i så fall i mycke lite utsträckning. Till verkning eller rättare bränning av tjära tillgick så. Av den skog, som huggits och avsets till ved, togs undan de delar av furu som fans tjärslag i. Detta träd klövs i rätt små bitar, och lades i därtill särskilt avsedda grytor. ~~Veden tändes och~~ grytorna vändes med den öppna sidan, på en därför särskildt avsedd sten. I denna sten fans en i en cirkel spårad ränna, likaså ett spårat utlopp, för tjäran att rinna ut i, stenen hade lutning åt ett håll. När grytorna placerats på stenen, fick de med lera täta runt grytorna, sedan uppe på grytorna eldades, så grytorna blev så varma, att den i veden befintliga tjäran rann ut. Jag ser tyvärr nu att jag har begått ett fel, veden i grytan tändes ej, jag stryker detta, hoppas det förstås ändå.

ACC. N:R M. 13945:15.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

15.

På Mølneby-Gård fanns en av sten murad brännugn, den var ganska stor en 8-10, m, i diameter och en 4-5, m, hög. Denna ugn finns ännu kvar fast den är nu ganska raserad, åskan har nämligen slagit ned i den. Denna ugn användes till att bränna, såväl aska, som tjära uti. När jorden odlades togs alla stubbar, och mindervärdigt virke och kördes till denna ugn, för att brännas till aska. Askan till gödningsämne istället för konstgödning, som då inte fanns något nämnvärt i marknaden. Tjära brändes även i denna ugn. Alla stubbar, som var tjärslag i, lades undan, dessa lades sedan i botten i ugnen. I muren fanns hål för rännor, som lades ut för tjäran att rinna ut i. Tjärstubbarna i botten övertäcktes, så de ej kunde fatta eld. När stubbarna, som sedan lades över och brändes, blev i botten en väldig hets och befintlig tjära i de underliggande stubbarna löstes upp och rann ut. Det var blott för eget behov, som gården brände tjära och aska. Kolning har inte förekommit något nämnvärt, före 1940 då kolning förekom några år. Dessa kol användes till gengasagregaten och försäljningen skedde i huvudsak till Borås och till bilägare här på orten. Denna kolning, försigick inte med kolning i milor, det var

ACC. N:R M. 13945:16.

ungnar av olika typer, som användes. Detta tillhör ju en nyare tid så dessa ungnars utseende och hur kolningen tillgick i dessa, förmodar jag, att det inte är menat att uppteckna. Någon kolning i milor i äldre tid, har förekommit mycke litet här på orten, och kolning, som biförtjänst, har inte alls förekommit. Under första världskriget förekom att det kolades några milor här. Det var en gård här som heter Ellebäckstorp, som försökte sig på detta. Dessa kol var i första hand avsedda, till gårdens eget behov i smedjan. En dåvarande skräddare här, som hette Ahlgren, skaffade en kolare, som kolade en liten mila åt honom, dessa kol skulle användas till att värma pressjärn med. Denna kolmila är den enda, som jag har sett. Vi var några småpojkar här i byn, som var väldigt intresserade av denna mila. Kolaren som skötte den var ifrån en grannsocken, han hade byggt sig en koja, ej långt från milan. Jag minns ännu hur förtjusta vi var när vi fick komma in där. Någon uppteckning av en kolmilas uppläggning och arbetsförlopp, kan jag inte alls göra, som jag förut nämnde har jag blott sett denna och var då för ung för att sätta mig in i något sådant. Jag har frågat flera personer här men inte lyckats få reda på detta arbetsmoment.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

16.

ACC. N:R M. 13945:17.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

17.

Vad som angår träslöjd av olika slag, har det nästan helt bedrivits som husbehov. Detta arbete utfördes mycket av snickare, de byggde hus om somrarna, högg skog på vintren eller sysslade med något slöjdarbete. En bonde, t. e. x., som ville ha en möbel tillverkad, hade i regel själv skaffat virke till detta. Ofta skedde sådant arbete med ytbyte. Om det var en torpare, som var kunnig med en viss sorts möbeltillverkning och det var en bonde, som ville ha en sådan gjord, kunde överenskommelse träffas om arbetsytbyte. Bonden skulle köra hans jord höst eller vår, om han hade ont om foder och bonden hade gott om kunde han få detta för sitt arbete. Det fanns många liknande fall, som sådana arbetsytbyte kunde göras. Det fanns också sådana, som specialiserat sig på vissa slöjdalster, men som jag förut nämt, har det inte varit i någon större skala. För den enskilde utövaren hade det givetvis sin betydelse, men däremot inte något nämnvärt, för orten i sin helhet betraktat.

När jag påbörjade dessa mina uppteckningar var berättaren Per Johansson bortrest. Av honom har jag nu fått veta att, bränning av tjära som biförtjänst, har förekommit här för ganska längesedan.

ACC. N:R M. 13945:18.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

18.

Uppteckningen om detta kommer inte nu i sin rätta ordning, detta får folklivsarkivet ursäkta. På den gård, som berättaren förut ägt och fortfarande bor har funnits en tjärbränna. Den sten som använts till detta har berättaren tagit fram till gården. Det är så längesedan, som denna tjärbränna användes, så berättaren har inte varit med om det själv. Denna tjärbränna var belägen i en sluttande backe, nedgravd i jorden, stenen var placerad i dess botten, därifrån utgick en ränna för tjäran att rinna ut. En sådan tjärbränna tändes ovanpå. En fläckt liknande en smedbälg, blåste elden nedåt, värmen från elden drev och löste upp tjäran i veden innan veden brann upp. Denna tjära brukade i regel att säljas i Halland. Transporten skedde med oxar och stutar. Härifrån och till hallandsgränsen är lite mer än tvåXXXXX mil, men vid gränsen är också skogsbygd, så de fick säkert köra en fyra fem mil. En dryg vägsträcka, med tanke på oxars långsamhet.